

Pazhuheshnameh Matin

Journal of The Research Institute of Imam Khomeini and Islamic Revolution

Volume 24, Issue 96, Fall 2022

**A Study of Thematic Truth of Gambling Concerning Internet Betting with
an Emphasis on Imam Khomeini's Views¹**

Seyyed Mohammad Hadi Ghaboli Dorafshan²

Roqyeh Bakhshi³

Abstract

Research Paper

Gambling is a religiously prohibited practice and an illegal source of income which has found diversified examples in the course of time. According to Islamic penal code, gambling is a crime. Adopting a descriptive-analytical method, this paper investigates opinions of jurists and experts at law, with an emphasis on Imam Khomeini's views, to study thematic truth of gambling concerning Internet betting. Reviewing definitions on gambling offered by the lexicographers, jurists, and experts at law, and considering Imam Khomeini's views on gambling, we found out that in view of these thinkers, gambling mostly refers to winning with an option of pledge and instruments have no place in its definition. Internet betting is a modern instance of gambling. Resorting to such evidences as broad connotation of the game, possibility of considering betting websites as gambling houses, importance of common law, importance of the philosophy behind banning gambling, contents of traditions and lack of notions on gambling tools, we can claim all these cases fall into the ambit of gambling.

Keywords: Imam Khomeini, Internet betting, common law, gambling, special tools

1. DOI: 10.22034/MATIN.2023.209105.1575

DOR: 20.1001.1.24236462.1401.24.96.4.5

2. Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Principles of Islamic Law, Faculty of Theology and Islamic Teachings, Ferdowsi University, Mashhad, Iran, Email: h.ghaboli@um.ir

3. PhD Student, Department of Jurisprudence and Principles of Islamic Law, Faculty of Theology and Islamic Teachings, Ferdowsi University, Mashhad, Iran, (Corresponding Author), Email: bakhshi0214@gmail.com

بررسی صدق موضوعی قمار بر شرط‌بندی‌های اینترنتی با تأکید بر اندیشه‌های امام خمینی (ره)^۱

سید محمدهادی قبولی درافشان^۲

رقیه بخشی^۳

مقاله پژوهشی

چکیده: قمار از محرمات الهی و یکی از راه‌های درآمد نامشروع است که باگذشت زمان، مصداق‌های مختلفی پیدا کرده است. بر اساس قانون مجازات اسلامی نیز قمار جرم محسوب می‌شود. نوشته حاضر با بررسی توصیفی - تحلیلی نظرات فقها و حقوق‌دانان و با تأکید بر نظرات امام خمینی درصدد بررسی صدق موضوعی قمار بر شرط‌بندی‌های اینترنتی است و به این نتیجه دست یافته است که با بررسی تعاریف قمار از نظر اهل لغت، فقها و حقوق‌دانان و تحلیل نظرات امام، قمار به معنی مغالبه با شرط رهن است و ابزار در مفهوم آن مداخلیتی ندارد. شرط‌بندی‌های اینترنتی مصداقی نوین از قمار محسوب می‌شوند. با تمسک به ادله‌ای مانند وسعت مفهوم بازی، امکان اطلاق قمارخانه به سایت‌های شرط‌بندی، اهمیت دیدگاه عرفی، توجه به فلسفه تحریم قمار، اطلاق روایات و عدم اخذ ابزار خاص در مفهوم قمار، می‌توان قائل به صدق موضوعی قمار بر این موارد شد.

کلیدواژه‌ها: امام خمینی، شرط‌بندی اینترنتی، عرف، قمار، ابزار خاص.

1. DOI: 10.22034/MATIN.2021.201864.1509

DOR: 20.1001.1.24236462.1401.24.96.2.3

۲. استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه فردوسی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، مشهد، ایران.
Email: h.ghaboli@um.ir

۳. دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه فردوسی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، مشهد، ایران.
Email: bakhshi0214@gmail.com (نویسنده مسئول)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۹/۱۲ تاریخ بازنگری: ۱۳۹۹/۴/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۴/۲۱

پژوهشنامه متین / سال بیست و چهار / شماره نود و شش / پاییز ۱۴۰۱ / صص ۱۵۰-۱۱۹

مقدمه

تمامی احکام دین اسلام بر پایه سلامت دین، عقل، نفس، مال و آبرو تشریع شده است (شعراوی ۱۹۹۱ ج ۲: ۹۴۱). قرآن کریم به عنوان منبع اصلی هدایت بشر، او را از کسب مال از راه باطل نهی می کند (نساء: ۳۹). قمار یکی از راه های کسب درآمد نامشروع است که با وجود منفعت مالی در برخی موارد، مفسد اجتماعی بسیاری به همراه دارد. به مثابه سایر امور که با گذشت زمان و پیشرفت تکنولوژی شکل جدیدی به خود گرفته اند، فعل قمار نیز از این تغییر پذیری مستثنی نبوده و در عصر حاضر مصادیق جدیدی پیدا کرده است. صاحبان قمارخانه ها در عصر کنونی، محدود به ایجاد مکان برای این فعل حرام نیستند و با استفاده از امکانات روز و استفاده از بستر فضای مجازی، اقدام به راه اندازی سایت های شرط بندی می کنند. با توجه به جرم بودن قمار از منظر قانون مجازات اسلامی و عدم استماع دعاوی مربوط به قمار بر اساس قانون مدنی، شناخت مصادیق جدید این فعل از اهمیت زیادی برخوردار است.

در این پژوهش سعی بر این است که صدق موضوعی قمار بر شرط بندی های اینترنتی مورد بررسی قرار بگیرد. در جهت رسیدن به این مطلوب، آرای فقها و حقوق دانان با نگاه ویژه به نظرات امام خمینی مورد بررسی و مقایسه قرار می گیرد و مفهوم و تعریف قمار از نگاه ایشان تبیین خواهد شد. سپس ادله ای که در جهت اثبات مدعا به آن استناد شده است، مطرح می گردند.

تا کنون هیچ پژوهش مستقلی نسبت به موضوع شرط بندی های اینترنتی صورت نگرفته است.

۱. مفهوم قمار

۱-۱. مفهوم شناسی لغوی

در کتب لغت تعاریفی برای کلمه قمار بیان شده است که می توان به این موارد اشاره کرد: در معجم مقاییس اللغة آمده است که قمار از ماده قُمر است، بدین جهت که در آن مال فرد کم و زیاد می شود (ابن فارس ۱۴۰۴ ج ۵: ۲۶). در لسان العرب قمار به همراهه معنا شده است (ابن منظور ۱۴۱۴ ج ۵: ۱۱۵؛ زبیدی ۱۴۱۴ ج ۷: ۴۱۳). در مجمع البحرین آمده است که اصل قمار، رهن بر بازی با ابزار معده است و چه بسا بر بازی با تخم مرغ و گردو نیز اطلاق می شود

(طریحی ۱۴۱۶ ج ۳: ۴۶۳؛ مشکینی ۱۳۹۲: ۴۵۶). در فرهنگ فارسی، قمار به معنی برد و باخت است (دهخدا ۱۳۷۳ ج ۱۱: ۱۵۶۴۹). فرهنگ آکسفورد، قمار^۱ را عملی تعریف نموده است که فرد بدون علم به باخت یا برنده شدن، آن را انجام می دهد و قماربازی به معنی بازی کردن در بازی هایی است که نیاز به شانس دارند و یا انجام دادن کارهایی که شانس از دست دادن پول وجود دارد، مانند پیش بینی آب و هوا (دانشگاه آکسفورد ۲۰۰۱: ۱۴۵).

با بررسی تعاریف لغوی این نتیجه حاصل می شود که وجود مالی که بر آن شرط بندی شود، در مفهوم قمار نهفته است ولی ابزار قمار در مفهوم آن اخذ نشده است.

۱-۲. مفهوم شناسی فقهی

تعاریفی که از نظر فقها در تبیین مفهوم قمار ارائه شده است را می توان به سه گروه تقسیم کرد که در ادامه مورد بررسی قرار می گیرند.

۱-۲-۱. مطلق مغالبه بودن

به عقیده بعضی از فقها مراد از قمار مطلق مغالبه است، زیرا که ابزار قمار مانند سایر مشاغل فقط به قمار اضافه شده است و عوض نیز مدخلیتی در مفهوم ندارد (انصاری ۱۴۲۸ ج ۱: ۳۳۱). بین قمار که مضاف الیه است و ابزار که مضاف هستند، تغایر وجود دارد و ربطی به هم ندارند. قمار نفس بازی بین دو نفر است؛ بنابراین با اینکه ابزار به قمار اضافه می شود، مدخلیتی در مفهوم قمار ندارد و این دو متباین هستند (انصاری ۱۴۱۰ ج ۴: ۱۳۷). امام خمینی معتقد است مطلق مغالبه بودن قمار، ثابت شده نیست و در فرض ثابت شدن نیز، این سخن اعم از حقیقت است و اگر حقیقت هم باشد، مخالف عرف عام است (امام خمینی ۱۴۱۵ ج ۲: ۹). بسیاری از مغالبه ها مانند خوشنویسی و قرائت قرآن، حتی با وجود عوض، از نظر عرف، قمار نیستند (امام خمینی ۱۴۱۵ ج ۲: ۸).

1. Gamble: Try to win money by playing games that need luck or do something although there is a chance that you might lose: we bought the food for the picnic the day before and gambled on the weather staying fine.

۲-۲-۱. اعتبار عوض در مفهوم قمار

بر اساس آیات و روایات سه معنا برای قمار محتمل است: اول، نفس عوض؛ دوم، نفس ابزار قمار؛ سوم، نفس مغالطه. معنای حقیقی، معنای سوم که معنی مصدری آن است، می‌باشد (سبحانی تبریزی ۱۴۲۴: ۶۴۵-۶۴۲)؛ اما به دلیل نهی از اکل مال به باطل در قرآن و کلام لغوین که شرط رهن را در مفهوم قمار ذکر کرده‌اند؛ ظاهر این است که عوض در عنوان قمار معتبر است (سبحانی تبریزی ۱۴۲۴: ۶۴۶). برخی دیگر از فقها نیز با توجه به عرف و تعاریف لغوی، بازی با هر چیزی با شرط رهن را، قمار محسوب می‌کنند؛ یا به تعریفی دیگر، قمار بازی، بردو باخت و شرط‌بندی است (توحیدی تبریزی بی تا ج ۱: ۳۷۵؛ صافی ۱۳۸۵ ج ۱: ۳۰۴). هر چند در این تعریف، کلمه مال و رهن به صراحت ذکر نشده است، اما اعتبار وجود مال در مفهوم تعریف نهفته است؛ بنابراین در قمار مفهوم عوض اخذ شده است ولی ابزار قمار در مفهوم اخذ نشده است با توجه به تعاریفی که ذکر شد، شرط‌بندی اینترنتی با این تعریف از قمار، مطابقت دارد.

۳-۲-۱. اعتبار رهن و بازی در مفهوم قمار

از نظر بعضی از فقها، در صدق قمار باید فعلی که عوض برای آن ذکر شده، بازی باشد. بر افعالی که بازی محسوب نمی‌شوند؛ قمار اطلاق نمی‌شود، حتی اگر برای برنده عوض باشد؛ اما عدم صدق قمار مانع از التزام به حرمت گرو نیست (تبریزی ۱۴۱۶ ج ۱: ۲۱۸). ممکن است، برخی با توجه به این تعریف شرط‌بندی‌های اینترنتی را از موضوع قمار خارج بدانند؛ زیرا در ظاهر بازی فیزیکی انجام نشده است؛ اما با تبیین مفهوم بازی که در ادامه مورد بحث قرار خواهد گرفت، می‌توان به این اشکال مقدر پاسخ داد. از نظر بعضی اصل در قمار رهن است و بازی به عنوان قیدیت^۱ در آن گرفته شده است (شهیدی تبریزی ۱۳۷۵ ج ۱: ۹۵).

۱. حیثیت تقییدی در مقابل حیثیت تعلیلی قرار دارد، حیثیت تقییدی عبارت است از آنچه موضوع حکم را مقید می‌کند؛ بنابراین دایره موضوع محدود به آن می‌شود؛ بلکه در حقیقت، حیثیت تقییدی، موضوع حکم است و در نتیجه، بقای حکم منوط به بقای آن است، مانند حقی که برای عنوان «عالم» قرار داده شده است. در اینجا عنوان «عالم» برای صاحب حق، حیثیت تقییدی به شمار می‌رود و موضوع آن، حق است؛ بنابراین با زوال آن عنوان، این حق نیز زایل می‌شود. برخلاف حیثیت تعلیلی که موضوع حکم را مقید نمی‌کند؛ بلکه علت و واسطه

همان طور که از انواع سه گانه تعاریف برداشت می شود، هیچ کدام از فقها ابزار قمار را در مفهوم آن معتبر نمی دانند. بعضی از فقها در پاسخ به این نکته که وجود ابزار عملی برای مغالبه لازم است تا مفهوم قمار محقق شود، چنین پاسخ می دهند که امر مهم وجود جایزه برای غالب در مفهوم قمار است و اینکه فعل (لعب) از نظر عرف از حاجات طبیعی خارج باشد و این امر با وجود عملی یا غیر عملی بودن ابزار قمار محقق می شود (صدر ۱۴۲۰ ج ۳: ۱۷۴). بعضی دیگر نیز تفسیر قمار را به ابزار معد دور می دانند (توحیدی تبریزی بی تا ج ۱: ۳۷۵).

۳-۱. مفهوم شناسی حقوقی

در برخی از کتب حقوقی دو اصطلاح قمار و گرو بندی به تفکیک از یکدیگر مطرح شده است. به نظر برخی از حقوق دانان، قمار قراردادی است که بین دو یا چند نفر که بازی مخصوصی انجام دهند و هر يك از آنها که برنده شد دیگران مال معینی را به او بدهند. پیروزی در بازی قمار تا حدی بستگی به مهارت، چابکی و نقشه کشی برنده دارد و در بسیاری از موارد تصادف و اتفاق كمك شایانی به فرد می کند. در بازی هایی که مبتنی بر تصادف و اتفاق است؛ مانند رولت^۱ و باکارات^۲، نقشه کشی نیز تأثیر بسزایی دارد و بالعکس در بازی هایی که مبتنی بر مهارت و چابکی است، تصادف و اتفاق نقش مهمی را بازی می نماید. چنانکه ممکن است قمار باز ماهر در بازی مال سرشاری را از دست بدهد (امامی بی تا ج ۲: ۲۱۰). در قمار بازی باید در بازی خاصی شرکت کرد و تلاش نمود (طاهری ۱۴۱۸ ج ۴: ۳۸۱). بعضی دیگر در تعریف قمار چنین گفته اند که قمار به نوعی از بازی اطلاق می شود که در مسیر پول یا مالی باشد و به بازی های تفریحی بدون برد و باخت قمار اطلاق نمی گردد (گلدوزیان ۱۳۹۴: ۶۶۸).

گرو بندی قراردادی است بین دو طرف که یکی امر معینی را اثبات و دیگری نفی

ثبوت حکم برای موضوع است. از این رو، بقای حکم بسته به بقای آن نیست (شاهرودی و جمعی از پژوهشگران ۱۴۲۶ ج ۳: ۳۹۲-۳۹۱).

۱. رولت (roulette) یک نوع بازی قمارخانه ای است که به معنی چرخ کوچک گرفته شده است. در این بازی می توان بر روی یک عدد معین یا محدوده ای از اعداد شرط بندی کرد (<http://fa.wikipedia.org> 1398/7/26).

۲. باکارات (baccarat) یک نوع بازی با ورق و کارت است (<http://dictionary.Abadis.ir> 1398/7/26).

می‌نماید و تعهد می‌کنند که هر يك درست گفته باشد مال معینی را دیگری به او بدهد (امامی بی‌تاج ۲: ۲۱۰). گرویندی را در اصطلاح دیگر، شرطبندی می‌گویند؛ و اگر شرطبندی معوض باشد صورت قمار را داشته و به تعبیر دیگر، نوعی از قمار به حساب می‌آید و از لحاظ حکم شرعی، حکم قمار را داشته و نامشروع است و از لحاظ حقوقی نفوذی نخواهد داشت (طاهری ۱۴۱۸ ج ۴: ۳۸۵). بر اساس این تعریف، شرطبندی فقط از نظر حکمی ملحق به قمار است و نمی‌توان قائل به صدق موضوعی قمار بر آن شد.

با بررسی مفهوم حقوقی قمار و گرویندی می‌توان گفت که تفاوت دو مورد یاد شده به دخالت شخص در حصول نتیجه برمی‌گردد. در قمار فرد، باید در بازی خاصی شرکت کند؛ اما در گرویندی پیمان فقط ناظر به نتیجه است و دخالت در شرایط تحقق نتیجه ضروری به نظر نمی‌رسد (کاتوزیان ۱۳۹۳ ج ۲: ۲۷۷-۲۷۶).

۲. اقسام لعب از دیدگاه فقها

لعب، قول یا عملی است که مفید منظور عقلا نیست و انسان عاقل به آن روی نمی‌آورد و نفعی ندارد (راغب اصفهانی ۱۴۱۲: ۷۴۱؛ مصطفوی ۱۴۰۲ ج ۱۰: ۱۹۷). در تفاسیر نیز لعب به امر باطل و بی‌هوده اطلاق می‌شود (شیخ طوسی بی‌تاج ۹: ۳۰۹؛ طبرسی ۱۳۷۲ ج ۴: ۴۵۳؛ فخر رازی ۱۴۲۰ ج ۱۲: ۵۱۵) و دریانی دیگر، لعب عملی است که برای غایت خیالی و غیرحقیقی صادر می‌شود (طباطبایی ۱۳۹۰ ج ۲: ۳۲۹).

بعضی از اندیشمندان نیز در تبیین مفهوم لعب به عرف توجه داده و به این اعتقاد که حاجات طبیعی انسان فقط شامل خوراک، پوشاک و مسکن نیست، بلکه هر آنچه را که به رابطه بین انسان و پروردگار و دیگران مرتبط باشد، از جمله حاجات اقتصادی و اجتماعی شامل می‌شود. زمانی که عمل خارج از این حاجات باشد، سفه است و در عرف لعب نامیده می‌شود (صدر ۱۴۲۰ ج ۳: ۱۷۳). در کتب فقهی لعب به چهار گروه تقسیم شده است.

۲-۱. لعب با ابزار قمار با شرط گرو

اولین قسم از اقسام لعب، لعب با ابزاری است که مخصوص قمار هستند. به عقیده اکثر

فقها، این مورد قدر متیقن از ادله لفظی و لُبی است و در این مسئله میان فقها هیچ اختلافی وجود ندارد (انصاری ۱۴۲۸ ج ۱: ۳۲۰؛ نراقی ۱۴۱۵ ج ۱۴: ۱۰۳؛ سبزواری ۱۴۱۳ ج ۱۶: ۱۴۰؛ روحانی قمی ۱۴۱۲ ج ۱۴: ۳۹۷؛ سبحانی تبریزی ۱۴۲۴: ۶۴۸).

امام خمینی نیز معتقد است، از نظر اجماع، کتاب و سنت، زمانی که قمار با ابزار مخصوص آن و با شرط گرو باشد؛ حرام است. این مورد قدر متیقن از عنوان قمار و میسر است و هیچ تفاوتی میان اقسام مختلف آن وجود ندارد. مواردی مانند شطرنج، نرد و حتی بازی با گردو و تخم مرغ به جهت صدق عرفی ابزار قمار بر آن‌ها، مشمول ادوات قمار هستند. اگر در صدق ادوات قمار، در ابزاری که به جهت متداول شدن قمار با آن‌ها، به عنوان ادوات قمار شناخته شده‌اند؛ شک کند، هیچ شبهه‌ای از نظر نص و فتوا در الحاق به ابزار قمار وجود ندارد (امام خمینی ۱۴۱۵ ج ۲: ۷).

۲-۲. لعب با ابزار قمار بدون شرط گرو

به دلیل اختلاف کلام لغوی‌ها، اطمینان به صدق قمار بر این مورد حاصل نمی‌شود و در صورت شک، مجالی برای اخذ به دلیل نیست، زیرا تمسک به عام یا اطلاق در شبهه مصداقیه جایز نیست (طباطبایی قمی ۱۴۱۳ ج ۱: ۳۱۷). فقها ادله‌ای که برای حرمت این نوع از لعب به آن استناد شده است را مورد نقد و بررسی قرار داده‌اند (توحیدی تبریزی بی‌تا ج ۱: ۳۷۲-۳۶۹؛ طباطبایی قمی ۱۴۱۳ ج ۱: ۳۲۱-۳۱۸؛ روحانی قمی ۱۴۱۲ ج ۱۴: ۴۰۱-۳۹۷).

امام خمینی بر این عقیده است که به جهت اختلافی که در کلام لغویان در تعریف قمار وجود دارد، عدم صدق مفهوم قمار بر این مورد، بعید نیست. علت این سخن، این است که قید رهان در تمام موارد ذکر شده است (امام خمینی ۱۴۱۵ ج ۲: ۸). با بررسی معانی لغوی قمار و میسر، این نکته حاصل می‌شود که مراد از آن دو لعب با شرط رهن است که در فارسی به بردو باخت تعبیر می‌شود؛ بنابراین این قسم تخصصاً و موضوعاً از اطلاقات قرآنی و روایی خارج می‌شود (توحیدی تبریزی بی‌تا ج ۱: ۳۷۲).

۲-۳. لعب با ابزار غیر قمار بدون عوض

با استناد به روایاتی که دلالت بر بطلان هر گونه لهوی از جانب مؤمن دارد، می‌توان این

قسم از لعب را حرام شمرد؛ اما قول به حرمت مطلق لهو، باطل است و نسبت میان لهو و مسابقه، عام و خاص من وجه است (توحیدی تبریزی بی تا ج ۱: ۳۸۱؛ روحانی قمی ۱۴۱۲ ج ۱۴: ۴۰۸؛ حرعاملی ۱۴۰۹ ج ۱۹: ۲۵۱).

از منظر امام خمینی، در عدم صدق قمار، هیچ شکی بر این مورد وجود ندارد. سخن کسانی که قمار را مطلق مغالبه می‌دانند، خلاف تبادر و ارتکاز ذهن از لفظ قمار است. اختلاف موجود، در کلام لغویان در معنی قمار و میسری که أخص یا مساوی لفظ قمار است، به این مورد اشاره دارد (امام خمینی ۱۴۱۵ ج ۲: ۸). جواز لعب و مغالبه با غیر از ابزار قمار و بدون عوض، امر متعارفی است و مستمر بین سیره متشرعه است (نجفی ۱۴۰۴ ج ۲۲: ۱۵۹؛ طباطبایی قمی ۱۴۱۳ ج ۱: ۳۲۹؛ روحانی قمی ۱۴۱۲ ج ۱۴: ۴۰۸).

۲-۴. لعب با ابزار غیر قمار با عوض

در حرمت وضعی این قسم از لعب اختلافی میان فقها وجود ندارد و اختلاف در حرمت تکلیفی این قسم است (توحیدی تبریزی بی تا ج ۱: ۳۷۴). بعضی قائل به حرمت وضعی هستند (نجفی ۱۴۰۴ ج ۲۲: ۱۰۹) و از طرف دیگر، اکثر فقها قائل به حرمت تکلیفی و وضعی هستند (توحیدی تبریزی بی تا ج ۱: ۳۷۷؛ سبحانی تبریزی ۶۵۸؛ سبزواری ۱۴۱۳ ج ۱۶: ۱۴۱-۱۴۰؛ تبریزی ۱۴۱۶ ج ۱: ۲۱۷؛ انصاری ۱۴۲۸ ج ۱: ۳۲۲-۳۲۱).

از دیدگاه امام خمینی، ظاهر این است که مفهوم قمار بر این مورد صدق نمی‌کند. عرف قمار را مطلق مغالبه با شرط بستن، نمی‌داند. دلیل این سخن این است که به فردی که در خوش خطی، تجوید قرآن یا سرعت تیراندازی پیروز است، قمار کننده گفته نمی‌شود و کار او هم قمار نامیده نمی‌شود (امام خمینی ۱۴۱۵ ج ۲: ۸). امام خمینی بعد از بررسی ادله بیان می‌دارد که حکم به حرمت در این مسئله اقوی نیست، اما احوط حکم به حرمت است (امام خمینی ۱۴۱۵ ج ۲: ۳۳-۲۳).

۳. استثنائات قمار

مراهنه در سه مورد از افعال به تصریح روایت جایز است.^۱ مراد روایت، نفی حکم از احکام یا مجموعه آن به طریق مجاز است و اقرب المجازات، نفی صحت است. به عبارت دیگر، بذل عوض در این معامله به غیر از این سه مورد صحیح نیست؛ بنابراین منافاتی با جواز غیر از این سه مورد، بدون عوض ندارد (شهید ثانی ۱۴۱۳ ج ۶: ۷۰). این سه مورد به دلیل تعلق غرض عقلائی به آنکه همان غلبه بر دشمن است، از لُهو و لعب نهی شده خارج می‌گردد (شهید ثانی ۱۴۱۳ ج ۶: ۶۹).

از نظر حقوقی نیز اخلاق عمومی، گرو‌بندی در مورد مسابقه تلاش و مهارت‌ها را با گرو‌بندی وابسته به بخت و تصادف یکسان نمی‌بیند (کاتوزیان ۱۳۹۳ ج ۲: ۲۸۶). ماده ۶۵۵ قانون مدنی، شرط‌بندی در شمشیربازی، سوارکاری و تیراندازی را استثنا کرده است. ظاهر ماده ۶۵۵ قانون مدنی، منعی در رابطه با شرط‌بندی تماشاگران مسابقات ندارد، اما روح ماده و مبانی آن با این مطلب مخالف است. اباحه در این سه مورد به جهت پیشرفت فنون است ولی دخالت سوداگران حرفه‌ای، بازی را از هدف دور می‌سازد. در کتب فقهی نیز برای شرکت کنندگان مسابقه، جایزه قرار داده شده است؛ بنابراین گرو‌بندی در مورد بردو باخت ورزشکاران باطل است (کاتوزیان ۱۳۹۳ ج ۲: ۲۸۹-۲۸۸).

۴. بررسی حکم اخذ مال حاصل از قمار

از نظر امام خمینی مالی که به سبب قمار حاصل شده است، معنون به عنوان حرام است و تصرف در آن حتی برای صاحب مال، جایز نیست. به عبارت دیگر، حرمت به جهت عنوان اکل مال دیگری نیست، بلکه به جهت عنوان حرمت هرچه بر آن قمار شود، است و با این عنوان، مال حاصل از قمار برای همه مردم، حرام است؛ اما اگر مال را به این عنوان که قمار سبب نیست، بگیرد؛ اشکالی وجود ندارد و تصرف جایز است (امام خمینی ۱۴۱۵ ج ۲: ۴۳).

۱. «وَعَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْوَشَاءِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ لَا سَبَقَ إِلَّا فِي خُفٍّ أَوْ حَافِرٍ أَوْ نَصْلٍ يَغْنِي النَّضَالَ» (حرعاملی ۱۴۰۹ ج ۱۹: ۲۵۳).

۲. متن ماده بدین صورت است: «در دوانیدن حیوانات سوار و همچنین در تیراندازی و شمشیرزنی گرو‌بندی جایز و مفاد ماده قبل در مورد آن‌ها رعایت نمی‌شود».

از دیدگاه حقوقی، قمار از مصادیق بارز استفاده بدون جهت^۱ است. اخلاق، تحصیل ثروت از راه کار و دادوستد مورد نیاز جامعه را مشروع می‌بیند و پیمان‌های معقول را نافذ می‌شمرد. قمار گاه می‌تواند پاسخگوی پاره‌ای از نیازها باشد اما در مقابل بیکاری را نیز ترویج می‌کند (کاتوزیان ۱۳۹۳ ج ۲: ۲۸۱).

۵. اثبات صدق موضوعی قمار بر شرط‌بندی‌های اینترنتی

۵-۱. تبیین مفهوم بازی

«بازی» به هر کاری که سبب سرگرمی باشد، اطلاق می‌شود (دهخدا ۱۳۷۳ ج ۳: ۳۵۶۴). همچنین معانی دیگری مانند کار مخاطره‌آمیز، بازی ریسک دار، قمار کردن و... برای واژه بازی بیان شده است. با توجه به تعاریفی که از واژه بازی بیان شد، آشکار است که بازی صرفاً یک فعل فیزیکی نیست و نمی‌توان مواردی مانند شرط‌بندی را فقط بدین علت که در آن فعلی عملی انجام نمی‌پذیرد؛ از موضوع قمار خارج دانست. علی‌الخصوص که ازجمله معانی بازی، قمار کردن نیز می‌باشد. بازی به معنی سرگرمی است و این سرگرمی انواع مختلفی دارد که با گذشت زمان و تغییر فرهنگ، شکل متفاوتی به خود می‌گیرد.

۵-۲. امکان اطلاق قمارخانه به سایت‌های شرط‌بندی

در عصر امروز و با وجود پیشرفت شیوه‌های ارتباطی، محدودیت به مکان فیزیکی قادر به مانع شدن از ارتباط افراد با یکدیگر نیست. قمارخانه‌ها نیز از این مسئله مستثنی نیستند. سایت‌های شرط‌بندی را می‌توان قمارخانه‌هایی مجازی دانست که به قصد بردو باخت و تحصیل مال از این راه طراحی شده است. در فرهنگ دهخدا، قمارستان به جایی که برای

۱. استفاده بدون جهت یا دارا شدن بدون سبب است که در لسان قرآن به اکل مال به باطل عنوان شده است (جعفری لنگرودی ۱۳۷۸ ج ۳: ۱۸۶۳). استفاده بدون جهت به معنای عام شامل ایفای ناروا، اداره مال غیر و استیفای از مال یا عمل غیر است و به معنای خاص بر اساس حقوق فرانسه ناظر به موردی است که شخص بدون سبب به زیان دیگری دارا شود و شخصی که دارا شدن به زیان اوست، سبب دعوای دیگری برای مطالبه جبران ضررش در اختیار نداشته باشد (صفایی و رحیمی ۱۳۸۹: ۵۵-۵۴). برای مطالعه بیشتر راجع به این بحث ر.ک به: (صفایی و رحیمی ۱۳۸۹: ۶۰-۵۴؛ بهرامی احمدی ۱۳۹۰: ۴۰۱-۳۹۷؛ رحیمی ۱۳۸۸).

قمار آماده شده است، گفته می‌شود (دهخدا ۱۳۷۳ ج ۱۱: ۱۵۶۴۹). براین اساس، واضح است که هیچ فایده دیگری به جز انجام قمار، نمی‌توان برای ساخت این سایت‌ها، قائل شد.

۵-۲-۱. الغای خصوصیت از مکان عرف

۵-۲-۱-۱. الخيار مجلس

اولین موضوعی که برای الغای خصوصیت از مکان مورد بررسی قرار می‌گیرد، خيار مجلس است که از خيارات مختص به بيع است. با بررسی نظرات فقها در باب خيار مجلس می‌توان به این نتیجه رسید که حضور در مکان خاص اهمیتی ندارد و آنچه مهم است، همراهی خریدار و فروشنده با یکدیگر است (شيخ طوسی ۱۴۰۷ ج ۳: ۹؛ علامه حلی ۱۴۱۴ ج ۱۱: ۲۱). بعضی از فقها (صیمری ۱۴۲۰ ج ۲: ۴۴) خيار مجلس را حتی در صورتی که طرفین عقد صدای یکدیگر را بشنوند، به جهت عمومیت اخبار ثابت می‌دانند (نجفی ۱۴۰۴ ج ۳: ۲۳؛ امام خمینی ۱۳۷۹ ج ۲ و ۱: ۴۰۵). به عبارت دیگر، نکته مهم صدق افتراق عرفی نسبت به هیئت اجتماعی حاصل از طرفین در زمان عقد است (انصاری ۱۴۱۵ ج ۵: ۶۶).

در دنیای امروز به مثابه سایر امور، عقود و قراردادها نیز شکل نوینی به خود گرفته‌اند و محدودیتی در انجام عقود به صورت حضوری و مکتوب وجود ندارد. چنانچه برخی از فقها به صراحت بیان می‌کنند که در معاملات اینترنتی نیز عقد بيع محقق می‌شود و باید شرایط رعایت شود (بهجت ۱۴۲۸ ج ۳: ۲۴۵-۲۴۴). در معاملات اینترنتی، شاید طرفین معامله در حضور یکدیگر نباشند، اما از نظر عرف جامعه عنصر ارتباط بین آن دو برقرار است و هر دو به قصد انجام معامله‌ای مشترک از طریق اینترنت با هم مرتبط هستند و مادامی که هر دو متصل هستند و یکی از آن‌ها قصد جدایی و اتمام معامله را نکرده است، خيار مجلس نیز برای آنان ثابت است (برای مطالعه بیشتر ر.ک به: ایزدی‌فر و دیگران ۱۳۹۲). فعل قمار نیز که مقوم به قصد و دوطرفه بودن است (سبزواری ۱۴۱۳ ج ۱۶: ۱۴۳) حتی در قالب این قمارخانه‌های مجازی محقق می‌شود؛ زیرا همان گونه که آشکار است، عنصر ارتباط دوتفره و قصد دوطرفه در آن وجود دارد و ممکن است در زمان یکسان، صدها نفر از طریق اینترنت مشغول قمار با یک نفر در سایت‌های طراحی شده باشند.

۲-۱-۲-۵. حرز

دومین موضوعی که برای اثبات مدعا قابل بررسی است، توجه به معنای حرز در عصر جدید است. حرز مکانی است که داخل شدن در آن، بدون اجازه مالک جایز نیست (شیخ طوسی ۱۴۰۰: ۷۱۴). حرز محدوده شرعی ندارد و به عرف و ضابطه مراجعه می شود (شهید ثانی ۱۴۱۲ ج ۲: ۳۷۹). امام خمینی نیز برای تشخیص حرز رجوع به عرف را معتبر می داند (امام خمینی ۱۳۷۹ ج ۲ و ۱: ۸۸۴).

عرف جامعه امروز، حساب های بانکی را نیز حرزی برای حفظ سرمایه انسان می داند. همان گونه که روشن است، تمام خصوصیتی که از تعریف حرز در کلام فقها دیده می شود، بر حساب های بانکی نیز معتبر است. در حرز هم مکان فیزیکی اهمیتی ندارد. حساب بانکی هر فرد جامعه، فضایی است که دیگران بدون اجازه وی اجازه تصرف در آن را ندارند و هک کردن حساب های بانکی در نزد عرف، هتک حرز محسوب می شود^۱.

۳-۵. عرف

عنصر عرف نقش مهمی در استنباط احکام شرعی دارد^۲. به نظر بعضی از اندیشمندان فقه، وقتی مسئله ای اجماعی، علمی، تبدی نباشد به عرف موکول می شود. مرجعیت بین عوام و اعلام تقسیم شده است. عامه مردم در احکام از اعلام تقلید می کنند و اعلام در مفاهیم لغوی از عوام تقلید می کنند (خمینی بی تا ج ۲: ۹۱).

شکی نیست که زمان یا مکانی که فقیه در آن، به استنباط حکمی می پردازد در تعیین و تشخیص موضوع، اثر دارد و مثلاً سبب می شود که فقیه به این نتیجه برسد که بازی با شطرنج حرام نیست، زیرا در این ظرف زمانی یا مکانی جزء مصادیق قمار که موضوع دقیق حکم حرمت است، قرار نمی گیرد (مکارم شیرازی ۱۴۲۷: ۲۶۹).

بعضی از فقها بازی با شطرنج را در صورتی که از نظر عرف عام و مکلف، از ابزار قمار بودن، خارج شده باشد، جایز می دانند (فاضل لنکرانی بی تا ج ۲: ۲۷۱؛ منتظری بی تا ج ۲: ۳۲۷؛

۱. برای مطالعه بیشتر ر.ک به: (ولوی و آقایی بیجستانی ۱۳۹۷).

۲. برای مطالعه بیشتر ر.ک به: (قبولی درافشان ۱۳۹۵: ۲۰۶؛ گلباغی ماسوله ۱۳۷۸؛ علیدوست ۱۳۸۴؛ صابری ۱۳۸۸).

خامنه ای ۱۴۲۴: ۲۴۵؛ مکارم شیرازی الف ۱۴۲۷ ج ۲: ۲۳۸).

از دیدگاه امام خمینی نیز، قمار فقط لعب با ابزاری که برای قمار تهیه شده اند، نیست؛ بلکه بازی با ابزاری که از نظر عرف برای این منظور اتخاذ شده اند نیز داخل در مفهوم قمار است و چه بسا وسایلی مانند شطرنج که مخصوص قمار هستند، با گذشت زمان و از نظر عرف از ابزار قمار بودن، خارج شود.

بر اساس نظر امام خمینی، اگر شطرنج در عرف عام آلت قمار بودن را از دست بدهد و ورزش فکری محسوب شود، چنانچه بدون برد و باخت باشد، اشکالی ندارد (امام خمینی ۱۳۷۲ ج ۲: ۱۰). مطابق این دیدگاه، در صورتی که عرف امروز، شطرنج را به عنوان یک وسیله ورزشی استفاده کند، از موضوع قمار خارج می شود.

امام خمینی در موارد دیگری همچون شناخت مصادیق غنا (امام خمینی ۱۴۱۵ ج ۱: ۲۹۹)؛ تعریف نقصان در بحث غیبت (امام خمینی ۱۴۱۵ ج ۱: ۳۸۲)؛ جواز انتفاع از برخی نجاسات مانند استفاده از حیوانات در راستای تلقیح (امام خمینی ۱۴۱۵ ج ۱: ۵۶) و تعریف مسکر (امام خمینی ۱۴۱۵ ج ۲: ۹۳) از عنصر عرف بهره گرفته است.

از دیدگاه حقوقی نیز، ابزاری که موضوع جرم قرار می گیرند باید از نظر عرف از ادوات قمار محسوب شوند. ابزاری مانند شطرنج، امروزه از نظر عرف از ابزار قمار نیست (حجتی و دیگران ۱۳۹۰: ۱۲۰۷).

از دیگر نمونه های نقش عرف در استنباط احکام، حکم به حرمت انواعی از قمار است که فقط از نظر عرف، قمار محسوب می شوند؛ هرچند که قمار مصطلح شرعی نباشند. برای نمونه، امروزه یکی از انواع جدید قمار این است که فرد پیش از ورود به قمارخانه مبلغی می پردازد و سپس بعد از ورود، پولی در دستگاه می اندازد که با ترتیب خاصی حرکت می کند و عددی را نشان می دهد و پول به صاحب آن شماره تعلق می گیرد و در صورت نمایش عدد دیگر، فرد برنده نخواهد بود. به عقیده فقیهان این فعل در نزد عرف، قمار محسوب شده و به همین دلیل حرام است (ر.ک به: رساله آموزشی رهبری ج ۲: ۲۲۱ <http://leader.ir> 1398/7/23).

۴-۵. توجه به فلسفه تحریم قمار و مفهوم میسر در قرآن

در اکثر تفاسیر (شیخ طوسی بی تا ج ۴: ۱۶؛ زمخشری ۱۴۰۷ ج ۱: ۲۶۲؛ فیض کاشانی ۱۴۱۵ ج ۲: ۸۲؛ طباطبایی ۱۳۹۰ ج ۶: ۱۱۸) میسر را به معنای قمار تفسیر کرده‌اند؛ زیرا که منفعت قمار دستیابی به مال دیگران بدون مشقت و سختی است (طبرسی ۱۳۷۲ ج ۲: ۵۵۷). به نظر امام خمینی، میسر به معنای مطلق قمار است و از آیه میسر تنها می‌توان از ابزار قمار الغای خصوصیت کرد (امام خمینی ۱۴۱۵ ج ۲: ۸). مراد ایشان این است که شرط عوض در مفهوم قمار ضروری است و نمی‌توان به صرف اینکه ابزار خاصی در مفهوم قمار معتبر نیست، شرط رهن را نیز ملغی کرد.

احکام شریعت اسلامی بر اساس حفظ عقل سلیم وضع شده است و از افعال مبطل نهی شده است (طباطبایی ۱۳۹۰ ج ۲: ۱۹۳). قمار از جمله افعالی است که برای فطرت انسانی مباح نیست، زیرا مشتمل بر آنچه سعادت انسان در آن باشد، نیست. حتی گاهی ممکن است منافعی از این کار نصیب انسان شود، اما به فرموده قرآن کریم گناه آن بر نفع آن غلبه دارد (طباطبایی ۱۳۹۰ ج ۶: ۱۲۰). قمار در زمان کوتاه، سرمایه‌ای را که انسان با تلاش کسب کرده است، نابود می‌کند. چه‌بسا در طولانی‌مدت آبرو و جان انسان نیز به خطر بیفتد و سبب تبلی انسان در کسب معاش از طریق مشروع شود (طباطبایی ۱۳۹۰ ج ۶: ۱۲۳).

با توجه به آنچه گفته شد، می‌توان مفهوم میسر را بر شرط‌بندی‌های اینترنتی که مصداقی از قمار نوین است، تطبیق داد؛ چرا که شرکت‌کننده در این شرط‌بندی‌ها به صرف یک حدس درست یا غلط، ممکن است صاحب مال فراوانی شود و یا بالعکس سرمایه خود را به آسانی از دست بدهد.

۵-۵. عدم اخذ ابزار خاص در مفهوم قمار

ابزار در مفهوم قمار دخالتی ندارند و حتی از نظر بعضی (انصاری ۱۴۲۸ ج ۱: ۳۳۱)، عوض نیز در مفهوم آن دخالتی ندارد؛ اما حتی با فرض اعتبار ابزار در مفهوم قمار نمی‌توان قائل به بعضی از ادوات خاص شد و یا فقط به همان موارد بیان‌شده در روایات مانند شطرنج و تخت نرد و ... اکتفا کرد. امام خمینی، قمار با ابزاری که معد برای قمار نیستند و فقط از جانب عرف به عنوان ابزار قمار اتخاذ شده‌اند را نیز همان قمار حرام از نظر شرع می‌داند (امام

خمینی ۱۴۱۵ ج ۲: ۷). بین اقسام ابزار در هر زمان و مکانی تفاوتی وجود ندارد (بهبخت ۱۴۲۸ ج ۴: ۵۵۲). باید گفت که مرجع در تعیین آلات قمار، اهل خبره اند و ابزار قمار در زمان ها و مکان های مختلف متفاوت اند؛ دلیل این امر آن است که تعریف خاصی از طرف شارع برای تبیین آلات قمار وارد نشده و ابزار مذکور در روایات نیز از باب مثال است (سبزواری ۱۴۱۳ ج ۱۶: ۱۴۱). برخی از فقها در توجیه روایات مربوط به حرمت بازی با ابزاری مانند تخم مرغ و گردو، چنین بیان داشته اند که ابزار متعارف حتی اگر معد نباشند نیز، از ابزار قمار به شمار می آیند (سبحانی تبریزی ۱۴۲۴: ۶۵۵).

قابل ذکر است که قانون گذار جزایی نیز، قمار را به صورت عام با هر وسیله ای ممنوع دانسته و در ماده ۷۰۵ قانون مجازات اسلامی مصوبه ۱۳۹۲ مقرر داشته است: «قمار بازی با هر وسیله ای ممنوع و مرتکبین آن به یک تا شش ماه حبس و یا ۷۴ ضربه شلاق محکوم می شوند و در صورت تجاهر به قمار بازی به هر دو مجازات محکوم می گردند» عبارت «هر وسیله ای» نشان می دهد که از نظر قانون گذار نوع وسیله در قمار اهمیتی ندارد^۱.

از آنجاکه اصل در امور کیفری بر برائت متهم است و حتی بعضی از اندیشمندان فقه امامی (موسوی اردبیلی ۱۴۲۷ ج ۱: ۹۵؛ مکارم شیرازی^{الف} ۱۴۲۷ ج ۳: ۳۸۴؛ اصفهانی ۱۴۰۶ ج ۱۰: ۲۲۹) و فقیهان سنی (عوده بی تاج ۱: ۲۱۶) قاعده درأ^۲ را در تعزیرات نیز جاری می دانند؛ ممکن است این سؤال مطرح شود که آیا امکان تمسک به عموم یا اطلاق لفظ در ماده ۷۰۵ قانون مجازات اسلامی وجود دارد یا خیر؟ در توضیح باید گفت که بر اساس اصل ۳۷ قانون اساسی^۳ و ماده ۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوبه ۱۳۹۲^۴ اصل، برائت است؛ مگر اینکه جرم فرد در دادگاه صالح ثابت شود و مطابق ماده ۲ قانون مجازات اسلامی، مراد از جرم،

۱. لفظ هر (کل) از ادات عموم محسوب می شود و دلالت بر شمول آن بر تمامی مواردی که مدخول آن هستند، دارد (آخوند خراسانی ۱۴۳۳ ج ۲: ۱۴۳؛ مشکینی ۱۳۷۴: ۱۷۳؛ مظفر ۱۴۲۵ ج ۱: ۱۹۲؛ صدر ۱۴۱۷ ج ۷: ۱۹).

۲. برای مطالعه مفاد قاعده درأ ر.ک به: (نراقی ۱۴۱۷؛ موسوی بجنوردی ۱۳۷۷).

۳. اصل ۳۷ قانون اساسی: «اصل، برائت است و هیچ کس از نظر قانون مجرم شناخته نمی شود، مگر اینکه جرم او در دادگاه صالح ثابت گردد».

۴. ماده قانون آیین دادرسی کیفری: «اصل، برائت است. هرگونه اقدام محدودکننده، سالب آزادی و ورود به حریم خصوصی اشخاص جز به حکم قانون و با رعایت مقررات و تحت نظارت مقام قضایی مجاز نیست و در هر صورت این اقدامات نباید به گونه ای اعمال شود که به کرامت و حیثیت اشخاص آسیب وارد کند».

هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل است که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است.

ماده ۲ قانون مجازات اسلامی، بیانگر اصل قانونی بودن جرائم و مجازات است که یکی از منابع قانونی آن، اصل ۳۷ قانون اساسی است (مصدق ۱۳۹۴: ۲۳-۲۱). علی‌رغم اینکه اصل قانونی بودن، یک اصل مسلم شرعی و حقوقی است اما موادی مانند اصل ۱۶۷ قانون اساسی^۱ و ماده ۲۲۰ قانون مجازات اسلامی^۲ که بیانگر مراجعه قاضی به منابع و فتاوی معتبر در صورت فقدان نص قانونی است؛ آن را متزلزل می‌سازد (مصدق ۱۳۹۴: ۲۴) به بیان دیگر، اصل ۱۶۷ قانون اساسی عام است و شامل دعاوی کیفری نیز می‌شود. به نظر می‌رسد دیدگاه صحیح در رابطه با ارتباط بین اصل ۳۷ و ۱۶۷ قانون اساسی، عدم تعارض است.^۳ و قاضی موظف است حکم موارد غیر مذکور در قانون را بیابد. دلیل درستی این دیدگاه این است که گاهی مجازات به صورت صریح در قانون ذکر می‌شود و گاهی نیز احاله داده می‌شود. احاله اصل ۱۶۷ به منابع معتبر، به منزله ذکر جرم است. حاکم بودن اصل ۱۶۷ به دلیل توسعه بر اصل ۳۷ و عمومیت اصل ۱۶۷ از دیگر دلایلی است که دیدگاه عدم تعارض بین اصول یادشده را تقویت می‌کند. به عبارت دیگر، می‌توان گفت تعارض اصول مذکور، تعارض ظاهری و غیرمستقر است که با اندک تأملی رفع خواهد شد (مرکز تحقیقات فقهی و حقوقی قوه قضائیه ۱۳۹۷ ج ۱: ۸۶-۸۴)؛ اما نکته‌ای که نباید مورد غفلت قرار بگیرد این است که در محل بحث (اثبات صدق موضوعی قمار بر شرط‌بندی‌های اینترنتی) اگرچه مصادیق فعل قمار در ماده ۷۰۵ قانون مجازات اسلامی ذکر نشده اما قماربازی به صراحت در ماده یادشده جرم انگاری گردیده است و بر این اساس، صرفاً برای شناسایی مصادیق قمار باید به فقه و عرف مراجعه شود.^۴ به عقیده نویسندگان، وجود اصل برائت در امور کیفری و

۱. اصل ۱۶۷ قانون اساسی: «قاضی موظف است کوشش کند حکم هر دعوا را در قوانین مدونه بیابد و اگر نیابد با استناد به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر، حکم قضیه را صادر نماید و نمی‌تواند به بهانه سکوت یا نقص یا اجمال یا تعارض قوانین مدونه، از رسیدگی به دعوا و صدور حکم امتناع ورزد».

۲. ماده ۲۲۰ قانون مجازات اسلامی: «در مورد حدودی که در این قانون ذکر نشده است طبق اصل (۱۶۷) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران عمل می‌شود».

۳. برای مطالعه بیشتر ر.ک. به: (حاجی ده آبادی ۱۳۹۵).

۴. برای مطالعه بیشتر پیرامون مصادیق شناسی موضوعات در احکام کیفری ر.ک. به: (برهانی و پارسائیان ۱۳۹۷).

یا اجرای قاعده در آن حدود و یا حتی تعزیرات، نمی تواند مانع از تمسک به عموم لفظ در ماده ۷۰۵ قانون مجازات گردد، چرا که مجرای اصل براءت همچنان اندیشمندان علم اصول (انصاری بی تا ج ۱: ۳۱۵؛ آخوند خراسانی ۱۴۳۳ ج ۳: ۹-۸؛ مکارم شیرازی ۱۴۲۸ ج ۳: ۱۹) بیان داشته اند، شک در تکلیف یا حکم است که منشأ آن فقدان نص، اجمال نص و یا تعارض نصین است، در حالی که در فرض مسئله نه تنها اجمال و تعارضی از جهت نص وجود ندارد بلکه وجود نص صریح ماده ۷۰۵ مذکور مانع از اجرای اصل براءت است. همچنین استناد به قاعده در آن نیز در فرض مسئله خالی از وجه است، زیرا در مواردی می توان به قاعده مذکور استناد کرد که شبهه وجود داشته باشد و حال آنکه با وجود نص صریح ماده ۷۰۵ قانون مجازات، شبهه نیز منتفی است. علاوه بر استدلال های مطرح شده باید به این نکته مهم نیز توجه داشت که نفس فعل قمار آن چنان نزد شارع مبغوض است که وسیله انجام آن موضوعیت نداشته و با هر ابزاری که انجام شود، مشمول حکم حرمت است. توجه به این مبغوضیت و به بیان دیگر، فهم مقاصد و مذاق شریعت،^۱ اندیشمندان فقه امامی از جمله امام خمینی و به تبع آنان قانون گذار جزایی را بر آن داشته است تا به درستی، قمار بازی با هر وسیله و ابزاری را ممنوع اعلام کنند.

۵-۶. توجه به اطلاق روایات و تنقیح مناط

در برخی از روایات در باب تفسیر کلمه میسر در قرآن به صراحت و به صورت مطلق بیان شده است که قمار کردن با هر چیزی، میسر^۲ (حر عاملی ۱۴۰۹ ج ۱۷: ۳۲۶-۳۲۵) محسوب می شود. از اطلاق روایات چنین استفاده می شود که امر مهم در صدق قمار بردو باخت مالی است و صورت گرفتن این فعل با هر وسیله ای تفاوتی ندارد. از دیدگاه حقوق دانان نیز برای صدق قمار باید چهار عنصر موجود باشد. این عناصر

۱. مفاهیم و حکمت هایی که شارع در تمام احکام لحاظ می کند (ابن عاشور بی تا ج ۲: ۱۲۱) و به عبارت دیگر، حکمت ها و مصالح و منافی که به عامه افراد و جامعه بر می گردد (ابن عاشور بی تا ج ۲: ۱۱۳).

۲. «... عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى، قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: كَتَبَ إِلَيْهِ إِبْرَاهِيمُ بْنُ عُثْبَةَ -يَعْنِي إِلَى عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ): إِنَّ رَأْيَ سَيِّدِي وَمَوْلَايَ أَنْ يُخْبِرَنِي عَنْ قَوْلِ اللَّهِ: يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ الْآيَةِ، فَمَا الْمَيْسِرُ، جُعِلَتْ فِدَاكَ؟ فَكَتَبَ: «كُلُّ مَا قَوْمٌ بِهِ فَهُوَ الْمَيْسِرُ، وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ» (حر عاملی ۱۴۰۹ ج ۱۷: ۳۲۶-۳۲۵).

عبارتند از: مالی که به رهن گذاشته شود، تراضی طرفین، امکان بردوباخت و ابزار بردوباخت (جعفری لنگرودی ۱۳۷۸ ج ۴: ۲۹۴۷).

از آنجا که هر چهار عنصر لازم برای تحقق قمار یعنی وجود مال، رضایت دو نفر، امکان بردوباخت و ابزار کار که همان رایانه و اینترنت است در شرط بندی های اینترنتی وجود دارد، دیگر مجالی برای انحصار صدق قمار به ابزار فیزیکی باقی نمی ماند.

نتیجه گیری

در این مجموعه بر اساس تحلیل و بررسی آرای فقها و حقوق دانان پیرامون بحث قمار و شناخت مصادیق جدید آن می توان به نتایج زیر اشاره کرد:

۱. با توجه به تعاریف لغوی قمار این نکته حاصل می شود که ابزار برخلاف عوض، در مفهوم قمار دخالتی ندارند.

۲. مطلق مغالبه بودن، اعتبار عوض در مفهوم قمار، اعتبار عوض و بازی در معنای آن تعاریف سه گانه فقها از قمار هستند. امام خمینی مطلق مغالبه بودن را با این استدلال که بسیاری از مغالبه ها از نظر عرف، قمار محسوب نمی شوند؛ نقد می کند.

۳. در کتب فقهی لعب به چهار گروه تقسیم می شود. اولین قسم که لعب با ابزار قمار و با شرط گرو است، از منظر اکثر فقها و امام حرام است. امام خمینی بازی با ابزار متعارف را نیز ملحق به این گروه می داند. از نظر امام می توان قائل به عدم صدق قمار بر قسم دوم که لعب با ابزار قمار بدون عوض است، گردید. بر اساس نظر ایشان قسم سوم که لعب با ابزار غیر قمار و بدون گرو است، جایز است و قسم چهارم که لعب با ابزار غیر قمار و با شرط گرو است، دارای حرمت تکلیفی و وضعی است.

۴. از منظر امام خمینی تصرف در مال حاصل از قمار حتی برای خود صاحب مال نیز جایز نیست، زیرا این مال معنون به عنوان حرام است.

۵. عنصر عرف در کلام امام نقش مهمی را ایفا می کند. چنانچه در متن مشهود است، ایشان در مواردی مانند معنای حرز، افتراق طرفین معامله در خیار مجلس، ابزار قمار، تعریف غنا، تعریف نقصان در بحث غیبت، خارج شدن شطرنج از ابزار قمار

بودن و ... از این عنصر بهره برده‌اند.

۶. از نظر عرف، شرط‌بندی نیز نوعی بازی و سرگرمی محسوب می‌شود و امکان اطلاق قمارخانه به سایت‌های شرط‌بندی از نظر عرف وجود دارد. همچنین با توجه به فلسفه تحریم قمار که نهی از کسب مال از راه نامشروع و جلوگیری از مفاسد اجتماعی آن است و با توجه به اطلاق روایات باب قمار و وجود عناصر چهارگانه (مال، رضایت طرفین، ابزار که همان اینترنت و رایانه است، امکان بردو باخت) در شرط‌بندی‌ها؛ می‌توان قائل به صدق موضوعی قمار بر محل بحث گردید.

ملاحظات اخلاقی

حامی مالی: مقاله حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان: تمام نویسندگان در آماده‌سازی مقاله مشارکت داشته‌اند.

تعارض منافع: بنا بر اظهار نویسندگان در این مقاله هیچگونه تعارض منافی وجود ندارد.

تعهد کپی رایت: طبق تعهد نویسندگان حق کپی رایت رعایت شده است.

منابع

- آخوند خراسانی، محمدکاظم. (۱۴۳۳ ق) **کفایة الأصول**، با تحقیق شیخ عباس علی زارعی سبزواری، قم: مؤسسه النشر الاسلامی، چاپ هشتم، ۲ جلدی.
- ابن عاشور، محمدطاهر. (بی تا) **مقاصد الشریعة الاسلامیة**، با تحقیق محمدالحبيب ابن الخوجه، قطر: وزارة الأوقاف و الشؤون الاسلامیة، ۳ جلدی.
- ابن فارس، احمد بن زکریا. (۱۴۰۴ ق) **معجم مقاییس اللغة**، با تصحیح عبدالسلام محمد هارون، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، چاپ اول، ۶ جلدی.
- ابن منظور، ابوالفضل. (۱۴۱۴ ق) **لسان العرب**، با تصحیح احمد فارس صاحب الجوانب، بیروت: دار الفكر للطباعة و النشر و التوزیع، چاپ سوم، ۱۵ جلد.
- اصفهانی، محمدتقی. (۱۴۰۶ ق) **روضه المتقین فی شرح من لایحضره الفقیه**، با تصحیح سید حسین موسوی کرمانی، علی پناه اشتهااردی و سید فضل الله طباطبایی، قم: مؤسسه فرهنگی اسلامی کوشانیور، ۱۴ جلدی.
- انصاری، مرتضی بن محمد امین. (۱۴۱۵ ق) **المکاسب المحرمة**، با تصحیح گروه پژوهش در کنگره، قم: کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری، چاپ اول، ۶ جلدی.
- _____ . (بی تا) **فرائد الأصول**، قم: مؤسسه النشر الاسلامی التابعة لجماعة المدرسين قم، چاپ پنجم، ۲ جلدی.
- _____ . (۱۴۲۸ ق) **المکاسب**، با تصحیح شیخ احمد پایانی، قم: دارالحکمة، چاپ ششم، ۴ جلدی.
- _____ . (۱۴۱۰ ق) **کتاب المکاسب (المحشی)**، شارح سید محمدکلاتر، قم: مؤسسه مطبوعاتی دارالکتاب، چاپ سوم، ۱۷ جلدی.
- امام خمینی، سید روح الله. (۱۳۷۲) **استفتاآت (للإمام الخميني)**، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول، ۳ جلدی.
- _____ . (۱۳۷۹) **تحریر الوسيلة**، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ اول.
- _____ . (۱۴۱۵ ق) **المکاسب المحرمة**، قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ اول، ۲ جلدی.
- امامی، سید حسن. (بی تا) **حقوق مدنی**، تهران: انتشارات اسلامی، ۶ جلدی.

- ایزدی‌فر، علی‌اکبر، حسین کاویار، علی حسنجانی. (بهار ۱۳۹۲) «خیار مجلس در قراردادهای الکترونیکی»، **مجله حقوقی دادگستری**، شماره ۸۱، صص ۹۲-۶۵.
- برهانی، محسن و عطیه پارسایان. (۱۳۹۷) «مصادق شناسی موضوعات در حقوق کیفری ایران»، **مجله فقه و مبانی حقوق اسلامی**، شماره ۲، صص ۳۳۰-۳۰۹.
- بهرامی احمدی، حمید. (۱۳۹۰) **ضمان قهری (الزامات خارج از قرارداد)**، تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، چاپ اول.
- بهجت، محمدتقی. (۱۴۲۸ ق) **استفتائات**، قم: دفتر آیت‌الله بهجت، چاپ اول، ۴ جلدی.
- تبریزی، جوادبن علی. (۱۴۱۶ ق) **إرشاد الطالب إلى التعلیق علی المکاسب**، قم: مؤسسه اسماعیلیان، چاپ سوم، ۴ جلدی.
- توحیدی تبریزی، محمدعلی. (بی‌تا) **مصباح الفقاهة**، تقریر ابوالقاسم خویی، بی‌جا، بی‌تا، ۷ جلدی.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر. (۱۳۷۸) **مبسوط در ترمینولوژی حقوق**، تهران: کتابخانه گنج دانش، چاپ اول، ۵ جلدی.
- حاجی‌ده آبادی، احمد. (تابستان ۱۳۹۵) «حاکمیت یا عدم حاکمیت اصل ۱۶۷ قانون اساسی در امور کیفری با نگاهی به قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲»، **پژوهش‌های فقهی**، شماره ۲، صص ۲۸۸-۲۵۷.
- حجتی، سید مهدی، مجتبی باری و محمدعلی اردبیلی. (۱۳۹۰) **قانون مجازات اسلامی در نظم حقوقی کنونی**، بی‌جا، نشر دادستان.
- حر عاملی، محمدبن حسن. (۱۴۰۹ ق) **تفصیل وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة**، با تصحیح گروه پژوهش مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، چاپ اول، ۳۰ جلدی.
- خامنه‌ای، سید علی. (۱۴۲۴ ق) **أجوبة الإستفتائات**، قم: دفتر آیت‌الله خامنه‌ای، چاپ اول.
- خمینی، سید مصطفی. (بی‌تا) **مستند تحریر الوسيلة**، با تصحیح گروه پژوهش مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ اول، ۲ جلدی.
- دانشگاه آکسفورد. (۲۰۰۱) **فرهنگ آکسفورد ال‌منتری**، مؤسسه انتشارات یادواره کتاب.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۳) **لغت‌نامه دهخدا**، تهران: نشر روزنه، ۱۵ جلدی.

- راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲ ق) **مفردات الفاظ القرآن**، با تصحیح صفوان عدنان داودی لبنان-سوریه: دار العلم-الدار الشامیه، چاپ اول.
- رحیمی، حبیب‌الله. (۱۳۸۸) **استفاده بلاجهت (مطالعه تطبیقی)**، تهران: شرکت سهامی انتشار، چاپ اول.
- رساله آموزشی رهبری. <http://leader.ir> 1398/7/23
- روحانی قمی، سید صادق. (۱۴۱۲ ق) **فقه‌الصادق علیه‌السلام**، قم: مدرسه امام صادق (ع)، چاپ اول، ۲۶ جلدی.
- زبیدی، سید مرتضی، (۱۴۱۴ ق) **تاج العروس من جواهر القاموس**، با تصحیح علی شیری، بیروت: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع، چاپ اول، ۲۰ جلدی.
- زمخشری، محمود بن عمر. (۱۴۰۷ ق) **الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل و عیون الأقاویل فی وجوه التأویل**، با تصحیح مصطفی حسین احمد، بیروت: دار الکتاب العربی، چاپ سوم، ۴ جلدی.
- سبزواری، سید عبدالاعلی. (۱۴۱۳ ق) **مهذب الأحکام فی بیان الحلال و الحرام**، با تصحیح مؤسسه المنار، قم: مؤسسه المنار، چاپ چهارم، ۳۰ جلدی.
- سبحانی تبریزی، جعفر. (۱۴۲۴ ق) **المواهب فی تحریر أحكام المكاسب**، قم: مؤسسه امام صادق (ع)، چاپ اول.
- شاهرودی، سید محمود و جمعی از پژوهشگران. (۱۴۲۶ ق) **فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام**، قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت علیهم السلام، چاپ اول، ۳ جلدی.
- شعراوی، محمد متولی (۱۹۹۱) **تفسیر الشعر اوی**، بیروت: أخبار الیوم (ادارة الكتب و المكتبات)، چاپ اول، ۱۲ جلدی.
- شهیدی تبریزی، میرزا فتح. (۱۳۷۵ ق) **هدایة الطالب إلی أسرار المكاسب**، تبریز: چاپخانه اطلاعات، چاپ اول، ۳ جلدی.
- شهید ثانی، زین‌الدین بن علی عاملی. (۱۴۱۳ ق) **مسالك الأفهام إلی تنقیح شرائع الإسلام**، با تصحیح گروه پژوهش مؤسسه معارف اسلام، قم: مؤسسه المعارف الإسلامیه، چاپ اول، ۱۵ جلدی.

- _____ . (۱۴۱۲ ق) **الروضة البهية في شرح اللمعة الدمشقية**، با شرح سلطان العلماء، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، چاپ اول، ۲ جلدی.
- شیخ طوسی، محمد بن حسن. (بی تا) **التبیان في تفسير القرآن**، با تصحیح احمد حبیب عاملی، بیروت: دار إحياء التراث العربي، چاپ اول، ۱۰ جلدی.
- _____ . (۱۴۰۰) **النهاية في مجرد الفقه و الفتاوى**، لبنان: دار الكتاب العربي، چاپ دوم.
- _____ . (۱۴۰۷ ق) **الخلاف**، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین قم، ۶ جلدی.
- صافی گلپایگانی، لطف الله. (۱۴۱۷ ق) **جامع الأحكام**، قم: انتشارات حضرت معصومه سلام الله علیها، چاپ چهارم، ۲ جلدی.
- صابری، حسین. (۱۳۸۸) **فقه و مصالح عرفی**، قم: بوستان کتاب.
- صدر، سید محمد. (۱۴۲۰ ق) **ماوراء الفقه**، با تصحیح جعفر هادی دجیلی، بیروت: دار الأضواء للطباعة و النشر و التوزیع، چاپ اول، ۱۰ جلدی.
- صدر، محمد باقر. (۱۴۱۷ ق) **بحوث في علم الأصول**، بیروت: الدار الاسلامیة، ۱۱ جلدی
- صفایی، حسین و حبیب الله رحیمی. (۱۳۸۹) **مسئولیت مدنی (الزامات خارج از قرار داد)**، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت)، چاپ چهارم.
- صیمری، مفلح بن حسن. (۱۴۲۰ ق) **غایة المرام في شرح شرائع الإسلام**، با تصحیح جعفر کوثرانی عاملی، بیروت: دارالهادی، چاپ اول، ۴ جلدی.
- طاهری، حبیب الله. (۱۴۱۸ ق) **حقوق مدنی**، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم، ۵ جلدی.
- طباطبایی قمی، سید تقی. (۱۴۱۳ ق) **عمدة المطالب في التعليق على المكاسب**، قم: کتابفروشی محلاتی، چاپ اول، ۴ جلدی.
- طباطبایی، محمد حسین. (۱۳۹۰ ق) **المیزان في تفسير القرآن**، بیروت: مؤسسة الأعلمي للمطبوعات، چاپ دوم، ۲۰ جلدی.
- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۲) **مجمع البیان في تفسير القرآن**، با تصحیح فضل الله یزدی

- طباطبایی و هاشم رسولی، تهران: ناصر خسرو، چاپ سوم، ۱۰ جلدی.
- طریحی، فخرالدین. (۱۴۱۶ ق) **مجمع البحرين**، با تصحیح سید احمد حسینی، تهران: کتابفروشی مرتضوی، چاپ سوم، ۶ جلدی.
- علامه حلی، حسن بن یوسف بن مطهر. (۱۴۱۴ ق) **تذکرۃ الفقهاء**، با تصحیح گروه پژوهش مؤسسه آل البيت عليهم السلام، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، چاپ اول، ۱۷ جلدی.
- علیدوست، ابوالقاسم. (۱۳۸۴) **فقه و عرف**، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول.
- عوده، عبدالقادر. (بی تا) **التشريع الجنائي الإسلامی مقارناً بالقانون الوضعی**، بیروت: دارالکتاب العربی. ۲ جلدی.
- فاضل لنکرانی، محمد. (بی تا) **جامع المسائل**، قم: انتشارات امیرقلم، چاپ یازدهم، ۲ جلدی.
- فخر رازی، محمد بن عمر. (۱۴۲۰ ق) **التفسیر الکبیر**، بیروت: دار إحياء التراث العربی، چاپ سوم، ۳۲ جلدی.
- فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی. (۱۴۱۵ ق) **التفسیر الصافی**، با تصحیح حسین أعلمی، تهران: مکتبه الصدر، چاپ دوم، ۵ جلدی.
- قبولی درافشان، سید محمد هادی. (۱۳۹۵) **بررسی موضوعی و حکمی اعانه بر حرام در فقه قرار داده با مقایسه در نظام های حقوقی ایران، مصر و انگلستان**، تهران: نشر میزان، چاپ اول.
- کاتوزیان، ناصر. (۱۳۹۳) **حقوق مدنی (عقود معین)**، تهران: کتابخانه گنج دانش، چاپ دهم، ۴ جلدی.
- گلدوزیان، ایرج. (۱۳۹۴) **محشای قانون مجازات اسلامی**، تهران: انتشارات مجد، چاپ پنجم.
- گلباغی ماسوله، علی جبار. (۱۳۷۸) **درآمدی بر عرف**، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم.
- مشکینی اردبیلی، علی. (۱۳۷۴) **اصطلاحات الأصول و معظم أبحاثها**، قم: الهادی، چاپ ششم.

- _____ (۱۳۹۲) **مصطلحات الفقه**. با تحقیق حمید احمدی جلفایی، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث.
- مرکز تحقیقات فقهی حقوقی قوه قضاییه. (۱۳۹۷) **شرح جامع و کاربردی قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲**، با تحقیق ابراهیم باقری، قم: نشر قضا، چاپ دوم، ۳ جلدی.
- مظفر، محمد رضا. (۱۴۲۵ ق) **أصول الفقه**، با تحقیق رحمت الله رحمتی اراکی، قم: مؤسسه النشر الاسلامی، چاپ سوم، ۴ جلدی.
- مصدق، محمد. (۱۳۹۴) **شرح قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ با رویکرد کاربردی**، تهران: انتشارات جنگل، چاپ هشتم.
- مصطفوی، حسن. (۱۴۰۲ ق) **التحقیق فی کلمات القرآن الکریم**، تهران: مرکز الکتاب للترجمة و النشر، چاپ اول، ۱۴ جلدی.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۴۲۸ ق) **أنوار الأصول**، قم: مدرسه امام علی بن ابی طالب علیه السلام، چاپ دوم، ۳ جلدی.
- _____ (الف ۱۴۲۷ ق) **استفتاءات جدید**، با تصحیح ابوالقاسم علیان نژادی، قم: انتشارات مدرسه امام علی بن ابی طالب علیه السلام، چاپ دوم، ۳ جلد
- _____ (ب ۱۴۲۷ ق) **دائرة المعارف فقه مقارن**، با تصحیح جمعی از اساتید و محققان حوزه، قم: انتشارات مدرسه امام علی بن ابی طالب علیه السلام، چاپ اول.
- موسوی اردبیلی، سید عبدالکریم. (۱۴۲۷ ق) **فقه الحدود و التعزیرات**، قم: مؤسسه النشر لجماعة المفید، چاپ دوم، ۴ جلدی.
- موسوی بجنوردی، میرزا حسن. (۱۳۷۷) **القواعد الفقهیه**، با تحقیق محمد حسن درایتی و مهدی مهریزی، قم: نشر الهادی، چاپ اول.
- منتظری، حسینعلی. (بی تا) **رساله استفتاءات**، قم: بی نا، چاپ اول، ۳ جلدی
- نراقی، احمد بن محمد مهدی. (۱۴۱۵ ق) **مستند الشیعة فی أحكام الشریعة**، با تصحیح گروه پژوهش مؤسسه آل البيت علیهم السلام، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام، چاپ اول، ۱۹ جلدی.
- _____ (۱۴۱۷ ق) **عوائد الايام فی بیان الأحکام و مهمات مسائل الحلال و الحرام**، قم: انتشارات دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم.

-
- نجفی، محمد حسن. (۱۴۰۴ ق) *جواهر الکلام فی شرح شرایع الإسلام*، با تصحیح عباس قوچانی و علی آخوندی، بیروت: دار إحياء التراث العربی، چاپ هفتم، ۴۳ جلدی.
 - ولوی، سعید و مریم آقابجستانی. (تابستان ۱۳۹۷) «جستاری در مصادیق نوین حرز و ثبوت حد در سرقت الکترونیکی از منظر فقه و حقوق»، *فصلنامه جستارهای فقهی و اصولی*، شماره ۱۱، صص ۹۹-۸۱.
 - Akhond Khorasani, Mohammad Kazim. (2012) *Kifayat al-usul*, Research fellow: Abbas Ali zarei, Qum: Islamic publication Institute, Eighth edition, 2Vol. (In Arabic)
 - Allame Heli, Hassan Bin Yusuf Bin Motahar. (1994) *Tazkira Al-Foghha*, Qum: Al-Bayt Foundation, First Edition, 17Vol. (In Arabic)
 - Alidust, Abulqasim. (2005) *Jurisprudence And Custom*, Tehran: Research Institute Of Islamic Culture & Thought, 1 Vol. (In Persian)
 - Ansari, Morteza Ibn Mohammad Amin. (1995) *Al Makaseb Almoharrame*, Corrected by: Research group in congress, Qum: World Congress Honoring Sheikh Ansari, First Edition, 6 vol. (In Arabic)
 - _____. (n.d) *Faraid o Al-Osul*, Qum: Islamic Publication, Fifth Edition. 2 vol, (In Arabic)
 - _____. (2008) *Al- Makaseb*, Corrected By: Ahmad Payani, Qum: Darul Kitab Press Institute, Third Edition, 4Vol. (In Arabic)
 - _____. (1990) *Al- Makaseb* (Al-Mahshi), explained by Seyyed Muhammad Kalanter, Qom: Dar Al-Kitab Publications Institution, Chapter 17, Volume 1.
 - Bahrami Ahmadi, Hamid. (2011) *Automatic Gurantee*, Tehran: Imam Sadiqueuniversity, First Edition, 1 Vol (In Persian)
 - Borhani Mohsen, Ateyyeh Parsaeian. (2019) "Evidence Studies Of Subject In Iranian Criminal Law", *Jurisprudence And The Fundaments Of The Islamic Law*, Number 2, pp: 309-330. (In Persian)
 - Bujnurdi, Mohamad Hasan. (1998) *Alghavaed AlFiqhe*, (no place) Qum: Hadi Publishing, First Edition. (In Arabic)

- Behjat, Mohammad Taqi. (n.d) *Istifaat*, Qum: Office of Hazrat Ayatollah Behjat, First Edition, 4Vol. (In Persian)
- Dehkhoda, Ali Akbar. (1994) *Dehkhoda Loghat Name*, Tehran: Rozane, 15Vol. (In Persian)
- Educational treatise on leadership. [http: leader.ir](http://leader.ir) 7/23/2018
- Emami, Hasan. (n.d) *Civil Rights*, Tehran: Islamic Publications, 6Vol. (In Persian)
- Fazel Lankarani, Mohammad. (n.d) *Jame Al-Mmasael*, Qum: Amir Qalam Publication, Eleventh Edition, 2Vol. (In Arabic)
- Fakhr Razi, Mohammad. (n.d) *Al-Tafsir Al-Kabir*, Beirut: Dar AL-Ihyaay Al-Tarath Al-Arabi, Third Edition, 32Vol. (In Arabic)
- Faiz kashani, Mohammad Bin Morteza. (1995) *Al-Tafsir Al-Safi*, Tehran: Sadr School, Secend Edition, 5Vol. (In Arabic)
- Ghaboli Dorafshan, Seyed Mohammad Hadi. (2016) *Assisting In Haram In The Jurisprudence Of Contracts*, Tehran: Mizan, First Edition. (In Persian)
- Goldouzian, Iraj. (2015) *The Contents Of The Islamic Penal Code*, Fifth Edition. (In Persian)
- Golbaghi Masuleh, Ali Jabar. (1999) *Daramadi Bar orf*, Qum: Publication Center Of Qum Seminary Advertising Office. (In Persian)
- Hajidehabadi, Ahmad. (2016) "Whether The Article 167 Of The Constitution Rules Penals Cases Or Not With An Eye To Islamic Penal Code 1392/2013", *Islamic Jurisprudence Research*. Number 2, pp: 257-288. (In Persian)
- Hojjati, Seyed Mehdi. (n.d) *Islamic Penal Code In Current Legal Order* (no place), Dadsetan Publications. (In Persian)
- Hur Ameli, Mohammad Ibn Ali. (1989) *Tafsil vasail Al-Shia Ela Tahsil Ma-sail Al-Sharia*, Corrected by: Research Group Of Al-Bayt Institute, Qum: Al-Bayt Institute. First Edition, 30Vol. (In Arabic)
- Ibn Ashur, Mohammad Tahir. (n.d) *Maghased Al-Sharia Al-Islamic*, Research fellow: Mohammad Al-Habib Ibn Al-Khoja, Ghatar: Vezarat AlOw-

ghaf & AlShaoun AL Islamic, 3Vol. (In Arabic)

- Ibn Faris, Ahmad Ibn Zakaria. (1984) *Mo-jam Maquis Al Loghat*, Corrected by: Abdul Salam Mohammad Haron, Qom: Islamic Propaganda of the Seminary of Qom, First Edition, 6Vol. (In Arabic)
- Ibn Manzoor, Abolfazl. (1994) *Lisan Al Arab*, Corrected by: Ahmad Faris Sahib Al Javaeb, Beirut: Dar alfeqr, Third Edition, 15Vol. (In Arabic)
- Isfahani, Mohammad Taqi. (1986) *Ruza Al Mutaqeen Fi Man La Yahdrah Al-Faqih*, Corrected by: Sayed Hossein Mousavi Kermani & Ali Panah Esh-tehardi & Seyed Fazlullah Tabatabaei, QUM: kushanbur Islamic Cultural Institute, 14Vol. (In Arabic)
- Izadifard, Ali Akbar, Hossein Kaviar, Ali Hasanjani. (2013) "Meeting OP-TION In Electronic Contracts", *The Judiciary Law Journal*, Number 81, pp: 65-92. (In Persian)
- Judiciary Jurisprudence Research Center. (2018) *A Comperhensive And De-scription Of Islamic Penal Code Approved In 1392*, Qum: Nashr Qadhq, Se-cend Edition, 3Vol. (In Persian)
- Jafari Langarudi, Mohammad Jafar. (n.d) *Mabsoot Dictionary Term Of Low*, Tehran: Ganje Danesh, 5Vol. (In Persian)
- Khamenei, Seyed Ali. (2004) *Ajvabe Al-Istifaat*, Qum: His Holiness Office In Qum, First Edition. (In Arabic)
- Khomeini, Seyed Ruhollah. (n.d) *Istifaat*, The Society of Teachers of Qom Theological Seminary, Qom: Islamic Publications Office. (In Persian)
- _____. (2006 & 2000) *Tahrir Al- Wasila T*, Qum: Institute For Organiz-ing And Publishing The Works Of Imam Khomeini, 2Vol. (In Arabic)
- _____. (1995) *Al-Makasib Al-Muharram*, Qum: Institute For Orga-nizing And Publishing The Works Of Imam Khomeini, 2Vol. (In Arabic)
- Khomeini, Seyed Mostaf. (n.d) *Mostanad Tahrir Al- Wasila*, Tehran: Institute For Organizing And Publishing The Works Of Imam Khomeini, First Edition, 2Vol. (In Arabic)

- Katoozian, Naser. (2014) *Civil Low* (Certain Contracts), Tehran : Ganj Danesh, 4Vol. (In Persian)
- Meshkini Ardabili, Ali. (2005) *Estelahat Al-usul va Moazam Abhasaha*, Qum: Al-Hadi. Sixth Edition, 1Vol. (In Arabic)
- _____. (2013) *Mostalahat Al-Fiqh*, Qum: Dar Al-Hadith, 1Vol. (In Arabic)
- Mozaffar, Mohammad Reza. (2005) *Osul Al-Fiqh*, Qum: Islamic Publication Institute, Third Edition, 4Vol. (In Arabic)
- Mosadegh, Mohammad (2015) *Description of the Islamic Penal Code approved in 2012 with a practical approach*, Tehran: Jungle Publication, Eighth Edition. (In Persian)
- Mustafavi, Hassan. (1982) *Al-Tahghigh Fi Kalamat AL-Quran AL-Karim*, Tehran: Book Center For Translation And Publishing, First Edition. 14 vol. (In Arabic)
- Makarim Shirazi, Nasir. (2008) *Anvar Al-Osul*, Qum: Madrasia Imam Ali Ibn Abitalib, Second Edition, 3Vol. (In Arabic)
- _____. (2007) *Istifaat Jadid*, Qum: Madrasia Imam Ali Ibn Abitalib, 3Vol. (In Persian)
- _____. (2007) *Dairat Al Maarif Fiqh Muqaran*, Qum: Madrasia Imam Ali Ibn Abitalib, First Edition. (In Persian)
- Mousavi Ardabili, Seyed Abdul Karim. (2007) *Fiqh Al-Hodod & Al-Tazirat*, Qum: Nashr Institute Of Jamaah Al-Mofid, Second Edition, 4Vol. (In Arabic)
- Montazeri, Hossein Ali. (n.d) *Resale Istifaat*, Qum. First Edition, 3Vol. (In Persian)
- Naraqi, Molla Ahmad Bin Mohammad Mahdi. (1995) *Mostanad Al-Shiat Fi Ahkam Al-SHARIA*, Qum: Al-Bayt Foundation, First Edition, 19Vol. (In Arabic)
- _____. (1997) *Awaid Al-Ayyam Fi Bayan Al-AHKAM*, Qum: Mans-

-
- hurat Maktabbat Al-Matbuat Maktab Al- Daiyyah Al- Islamiyyah. (In Arabic)
- Najafi, Mohammad Hasaan.(1984)*Javahir Al-Kalam Fi Sharh Al-Sharay O Al- Islam*, Beirut: Dar Al-Ihyaa Al-Tarath Al-Arabi, Seventh Edition, 14Vol. (In Arabic)
 - Oxford University.(2001) *Oxford Elementary Learners Dictionary*, Yadva-reh Book Publishing Institute.
 - Ragheb Isfahani Hossein.(1992) *Mofradat Alfaz Quran*, Dar Al-Shamiya&Landan-Syria. (In Arabic)
 - Rahimi,Habibullah.(2009) *Unjust Enrichment*, Tehran: Entrshar Publication CO, first Edition. (In Persian)
 - Rouhani Qmii, Seyed Sadegh. (1992) *Fiqh Al-Sadiq*, Qum: Imam Sadiq School. First Edition, 26Vol. (In Arabic)
 - Saberi, Hossein.(2009)*Jurisprudence And Commen Low*, Qum: Bustan Book. (In Persian)
 - Sabzevari, Seyed Abdul Ali.(1993)*Al-Mohaddab Al-Ahkam*,Qum:Al-Manar Institute, Forth Edition,30Vol. (In Arabic)
 - Sadr, Seyed Mohammad.(2000) *Mavera Al-Fiqh*, Beirut: Dar Al-Azwa,First Edition, 10Vol. (In Arabic)
 - Sadr, Mohammad Baqir.(1996)*Buhuth Fi Ilm Osul*, Beirut: Al- Dar Al-Islamiya, 11 Vol. (In Arabic)
- Safaei, Seyed Hossein, Habibollah,Rahimi. (2010) *Civil Liability (Extra- Contractual Obligation)*,Tehran:Samt,Forth Edition. (In Persian)
- Safi Golpayegani, Lutfoallah.(1997) *Jame Al-Ahkam*, Qum: Hazrat Maso-ame Publication, Forth Edition, 2Vol. (In Arabic)
 - Saimari, Moflah Bin Hassan.(2000) *Ghayat Al-Maram Fi Sharh Sharay oAl-Islam*, Beirut: Dar Al-Hadi, First Edition, 4Vol. (In Arabic)
 - Shaarawi,Mohammad Mutavalli.(1991)*Tafsir Al-Shaarawi*, Beirut: Al-Yum News, First Edition, 12Vol. (In Arabic)

- Shahidi Tabrizi, Mirza Fattah.(1956)*Al-Hidayah Al-Talib Ila Asrar Al-Makasib*, Tabriz: Information Printing House,3Vol. (In Arabic)
- Shahid Thani (Ameli), Zayn Al-Din Bin Ali. (1993) *Masalik Al-Afham Ila Tanqih Al- Sharaye Al Islam*, Qum: Islamic Knowledge, First Edition, 15Vol. (In Arabic)
- _____. (1992)*Al-Rawzal Al-Bahiya Fi Sharh Al-Lama Al- Damash-kiyyah*, Qum: Publications of The Islamic Propaganda Office, First Edition,2Vol. (In Arabic)
- Shahroudi, Mahmoud.(2005) *Culture Of Jurisprudence According To The Religion Of Ahl ALBayt*, Qum: Encyclopedia OF Islamic Jurisprudence On The Religion Of Ahl Al-Bayt, 3Vol. (In Persian)
- Sheikh Tusi, Mohammad Hassan. (n.d) *Al-Tebyan Fi Tafsir Al- Quran*, Beirut: Dar Al-Tarath Al-Arabi, First Edition,10Vol. (In Arabic)
- _____. (1980)*Alnahaya Fi Mojarrad Al-Fiqh&Al-Fatawi*, Lobnan: Dar Al- Kitab Al-Arabi, Secend Edition. (In Arabic)
- Sobhani Tabrizi, Jafar.(2004)*Almawahib Fi Tahrir Al-Makasib*, Imam Sadiq Institute,First Edition. (In Arabic)
- Taheri, Habibullah.(1998) *Civil Low*, Qum:IslamicPRESS Office,Secend Edition, 5Vol. (In Persian)
- Tabatabai Qumi, Seyed Taqi.(1993) *Amdah Al-Matalib In Taaliq Al-Maka-sib*. Qum: Mahallati Book Store, First Edition, 4Vol. (In Arabic)
- Tabatabai, Mohammad Hossein. (1971)*Al-Mizan In Tafsir AL- quran*, Bei-rut: Al-Alami Press Institute, Secend Edition,20Vol. (In Arabic)
- Tabarsi, Fazl Bin Hassan.(1993) *Majmao Al-Bayan In Tafsir Al-Quran*, Tehran: Naser khosro, Third Edition, 10Vol.
- Tawhidi Tabrizi, Mohammad Ali. (n.d) *Misbah al-Faqaha*, a translation of the researches of Abul Qasem Khoei, without space, without space, 7 vol-umes.
- Torehi, Fakhreddin.(1996) *Majma o Al-Bahrain*, Tehran:Mortazavi Book-

store, Third Edition, 6Vol. (In Arabic)

- Tabrizi, Javad Ibn Ali. (1996) *Ershad Al-Talib Ela TaliqeAl-Makasib*, Qum: Ismaailian Institute, Third Edition, 4Vol. (In Arabic)
- Valavi, Saeid, Maryam Aghaei Bajestani, and Mohammad Rohani Moghaddam. (2018) "AN Inquiry Into The New Instances Of Hirz And Proving Had For Electronic Theft From The Viewpoint Of Jurisprudence And Low", *Justar-haye Fighi va Usuli*, Number 110, pp: 81-99. (In Persian)
- Zubeidi, Seyed Morteza. (1994) *Taj Al-Arus In Javaher Al-Qamoos*, Beirut: Dar Al-Fekr, First Edition, 20Vol. (In Arabic)
- Zamakhshari, Mahmoud Bin Omar. (1987) *Al-Kashshaf*, Beirut: Arab Dar Al-Kitab, Third Edition, 4Vol. (In Arabic)

COPYRIGHTS

This is an open access article under the CC BY-NC-ND 4.0 license